

ר' תמיר כהן

"כי אמרתי עולם חסד יבנה" (תהלים פ"ט, ג')

א. העולם בנוי על גילוי עריות.

יש לשאול: לכאורה כל העולם בנוי על גילוי עריות, שהרי עם מי התחתנו בניו של אדם הראשון? עם בנותיו - אחיותיהם, וידוע שנישואי אח ואחות, הם מן העריות שנאסרו בתורה, והנולד מהם ממזר יחשב. ברור שלא תספק אותנו התשובה: אולי לא נאסרו באותה תקופה נישואי אח ואחות, כשם שלא כל התורה נתנה לאדם הראשון. אם הקב"ה עתיד לאסור דבר זה, משמע שהוא רע ופגום, וכיצד יתכן שהעולם ישען על יסודות רעועים ופגומים?

לפני שניגש לענות, ולהוכיח שכבר חז"ל לא נרתעו מלהציג שאלה חמורה זו, נראה כיצד מגדירה התורה את האיסור של נישואי אח ואחות:
"ואיש אשר יקח את אחתו בת אביו או בת אמו, וראה את ערותה, והיא תראה את ערותו, חסד הוא, ונכרתו לעיני בני עמם. ערות אחותו גלה עונו ישא" (ויקרא כ, יז').
פה בכלל לא מצאנו ידינו ורגלינו. תמיד חונכנו שחסד זה דבר טוב וצריך לרדוף אחריו, והנה - "ונכרתו לעיני בני עמם"! ובכלל, מדוע נישואי אח ואחות נחשבים חסד?

מפרש רש"י: "חסד הוא - לשון ארמי: חרפה - חיסודא. ומדרשו: אם תאמר, קין נשא אחותו! חסד עשה המקום לבנות עולמו ממנו, שנאמר: 'עולם חסד יבנה'". נראה שהמפתח לתירוץ קושיתנו טמון בפסוק זה. כדי למצוא אותו, יש להעמיק במדרש אותו מצטט רש"י.

ב. "מפני מה לא נשא אדם את בתו" (סנהדרין נ"ח:).

הגמרא בסנהדרין מביאה בריתא: "מפני מה לא נשא אדם את בתו? כדי שישא קין את אחותו, שנאמר: 'כי אמרתי עולם חסד יבנה'".

דברי הגמרא קשים להבינם: "מפני מה לא נשא אדם את בתו" - מדוע כל כך ברור שאדם כן ישא את בתו עד שאנו תמהים מפני מה לא עשה כן? ועוד קשה, מה החסד בכך שקין ישא את אחותו?

כאשר קראנו בגמרא: "מפני מה לא נשא אדם את בתו", הזדעזענו. מה שמוכן מאליו לגמרא, מנוגד לתפיסת העולם שלנו, ולכל מה שאנו רגילים אליו. אך אם נשתחרר מכל דעה קדומה, נבין שמצד הדין, הדבר הטבעי ביותר היה שאדם יזכה בבתו שתהיה אשתו. מדוע? כי היא שלו. הוא הוליד אותה, ובדין היא שלו. העובדה שכבר היתה לאדם אשה, אינה עומדת בניגוד לכך שיקח עוד אשה, את בתו. אם אדם ויתר על בתו ונתנה לקין, הרי שיש כאן חסד שעשה אדם.

והדברים כתובים ברש"י: "חסד יבנה - תחילתו של עולם נבנה בחסד, שצוה אדם הראשון (הכונה שצוה את אדה"ר) לגמול חסד את בנו, ואסרה לו (הקב"ה) והתירה לקין, כדי שיבנה העולם. והיינו דכתיב: 'ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו חסד הוא'. מה שהתיר לקין, חסד גמלתי עמו".

נסכם: החסד הוא חסד שגמל אדם הראשון עם קין בנו, בכך שנתן לו את בתו, ששייכת לו, לאשה. אך ברש"י מצאנו שיש עוד חסד. חסד מצד הקב"ה שגמל עם קין, בכך שהתיר לו לשאת את אחותו. דבר זה מביא אותנו לעיין בענין זה.

ג. חסד עשיתי עם הראשונים.

הירושלמי יבמות פרק י"א הל' א' כותב: "והכתיב: 'ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו או בת אמו, וראה את ערותה חסד הוא! אמר ר' אבין, שלא תאמר: קין נשא את אחותו! הבל נשא את אחותו! - חסד הוא, חסד עשיתי עם הראשונים שיבנה העולם מהן. אמרתי עולם חסד יבנה" (וכן בירושלמי סנהד' פ"ה הל' א'). שאלת הירושלמי - כיצד אתה אומר שאין קידושין תופסין בעריות, הרי כתוב בתורה: "ואיש אשר יקח את אחותו", והלקיחה היא קדושין. מתוך ר' אבין, שכל הפסוק נאמר כתשובה לטענה, מדוע התורה אוסרת לאח לשאת את אחותו, הרי ראינו שקין והבל נשאו את אחיותיהם, וכך העולם נבנה.

התשובה היא שזה יוצא מן הכלל. חסד מיוחד שהקב"ה עשה עם הראשונים, שיבנה העולם מהם.

אלא שלא מובן השימוש במילה: "חסד". האם כאשר הקב"ה מתיר דבר מה, אנו אומרים שהוא עושה חסד? חסד הוא דבר טוב שנותנים לאדם כאשר אינו ראוי לכך, או כאשר אין הנותן חייב לעשות זאת. אך אם נישואי אח ואחות הם דבר כל כך רע, לא שייך לאמר שהקב"ה גמל חסד עם קין והבל ואיפשר להם לשאת את אחיותיהם. לכל היותר נאמר, שמכיון שלא היתה ברירה, הקב"ה התיר להם לעשות דבר שבד"כ הוא שלילי ואסור, מעין: "פקוח נפש דוחה שבת". לצאת מגדרנו ולאמר שהיה פה חסד, ועוד לציין שהעולם בנוי על זה, יקשה עלינו מאד.

כאן אנחנו מתחילים לחוש שנישואי אח ואחות אינם דבר שלילי במהותם. יש אמנם צורך ב"לפנים משורת הדין", בחסד, על מנת להתירם, דבר הדורש הבנה, ונברר זאת בהמשך.

אם נדקדק בלשון הירושלמי: "חסד עשיתי עם הראשונים שיבנה העולם מהן", נראה שהחסד לא נעשה על מנת לאפשר את בנית העולם גרידא. החסד נעשה עם דורות ראשונים, קרי, קין והבל, כדי שיזכו והעולם יבנה על ידיהם. וכי היתה אפשרות אחרת?

כן! הקב"ה היה יכול לברוא עוד בני אנוש, ובעצם די בזוג אחד נוסף, כדי לעקוף את הבעיה של נישואי אח ואחות. הקב"ה לא עשה זאת, ובכך גמל חסד עם דורות הראשונים. מה משמעות חסד זה?

ב"תורת כהנים" לפר' קדושים כתוב: "חסד הוא' - ושמא תאמר קין נשא את אחותו! - חסד הוא. והעולם מתחילתו לא נברא אלא בחסד, שנאמר: 'כי אמרתי עולם חסד יבנה'". מ"תורת כהנים" עולה, שהחסד לא קשור רק בהתרת איסור כדי לאפשר לקין לבנות את העולם. מדובר בחסד כללי, שמונח בעצם בריאת העולם ע"י הקב"ה.

ד. "מה אנוש כי תזכרנו... ותחסרהו מעט מאלקים"

טרם בריאת העולם הקב"ה היה שליט יחיד. עם בריאת העולם נוצרה מערכת שפועלים עליה כוחות בנוסף לקב"ה. כבר לא רואים באופן ישיר שהקב"ה עומד מאחרי

אותם כוחות. במיוחד הדבר בא לידי ביטוי עם יצירת האדם - שליט בתחתונים, כשם שיש שליט בעליונים. הקב"ה נותן לאדם כח מיוחד לרדות בעולמו, כח אשר לאמיתו של דבר, אין האדם ראוי לו: "כי אראה שמין מעשה אצבעותיך, ירח וכוכבים אשר כוננת. מה אנוש כי תזכרנו ובן אדם כי תפקדנו!... ותחסרהו מעט מאלקים וכבוד והדר תעטרהו. תמשילהו במעשי ידיך, כל שמה תחת רגליו" (תהלים ח', ד'-ז').

כח כה רב ניתן בידיו של אדם הראשון, עד שעליונים ותחתונים טעו בו ודימוהו לאלקים.

עליונים: "אמר ר' הושעיא: בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון טעו בו מלאכי השרת ובקשו לומר לפניו קדוש, משל למלך ואפרכוס (שר מדינה) שהיו בקרונין (מרכבת כבוד), והיו בני המדינה מבקשים לומר למלך: דומיני (אדון), ולא היו יודעים איזהו. מה עשה המלך? דחפו והוציאו חוץ לקרונין, וידעו הכל שהוא אפרכוס. כך בשעה שברא הקב"ה את אדם הראשון, טעו בו מלאכי השרת, ובקשו לומר לפניו קדוש. מה עשה הקב"ה? הפיל עליו תרדמה, וידעו הכל שהוא אדם. הדא הוא דכתיב: 'חדלו לכם מן האדם אשר נשמה באפו כי במה נחשב הוא'" (בראשית רבה פרשת ח', י').

תחתונים: "ועמד אדם על רגליו והיה מסתכל כלפי מעלה ומטה, והיתה קומתו מסוף העולם ועד סופו, שנאמר: אחר וקדם צרתני. אחר, זה מערב. וקדם, זה מזרח. וראה כל הבריות שברא הקב"ה. התחיל מפאר לשם בוראו, ואמר, מה רבו מעשיך ד'. עמד על רגליו והיה מתואר בדמות אלקים. ראו אותו הבריות ונתיראו, כסבורין שהוא בוראן, ובאו כולם להשתחוות לו. אמר להם: באתם להשתחוות לי! בואו אני ואתם, נלך ונלביש גאות ועוז ונמליך עלינו את מי שבראנו, לפי שהעם ממליכין את המלך, ואין המלך ממליך את עצמו, אם אין העם ממליכין אותו. הלך אדם לעצמו והמליך אותו ראשון, וכל הבריות אחריו, ואמר: 'ד' מלך גאות לבש'" (פרקי דר' אליעזר פרק י"א).

מה גדול מהכח המופלא שניתן לאדם, להמשיך את מעשה הבריאה וליצור בעצמו אדם, בצלמו ובדמותו! וכאשר המון האנושי מוצאו מזוג אחד בלבד, מאדם וחוה, בולט עוד יותר הכח שניתן לאדם, להיות בורא יחיד מעין הקב"ה שהוא בורא יחיד. אם היה נברא זוג נוסף, היה בכך משום התערבות גלויה של הקב"ה גם במעשה המשך

הבריא, והפחתה בכוחו של האדם.

אכן, כח רב ניתן לאדם, עד כדי כך שהוא עלול לשכוח שיש משהו מעליו, שנתן וממשיך לתת לו כח לפעול. האדם מצד עצמו כלל אינו ראוי להיות שותף למעשה בראשית, ואם ניתן לו הדבר, בחסד ניתן. "חסד עשיתי עם דורות הראשונים, שיבנה העולם מהם".

ה. אב ובתו או אח ואחות.

ראינו שההיתר המיוחד לקין והבל לשאת את אחיותיהם, מקורו בחסד מיוחד שהופיע בראשית בריאת העולם. האם יש משמעות לכך שחסד זה התגלה דוקא בנישואי אח ואחות, או שמא מקרי הדבר? כדי לענות, עלינו לחזור לגמ' בסנהדרין. דובר שם על חסד שעשה אדם הראשון עם קין, בכך שלא נשא את בתו, אלא נתנה לקין. אנחנו אמונים על כך שאין מקריות בעולם. על אחת כמה וכמה, בראשית בריאת העולם, כל מעשה שקול ומדוד, והוא אב ושוורש למה שיבוא אחריו.

מה ההבדל העקרוני בין בנית העולם מתוך נישואי אב ובתו, ובין בניתו בדרך של נישואי אח ואחות? מצאנו בתורה הקבלה בין אב לבעל. האב מקדש את בתו נערה - "את בתי נתתי לאיש הזה" (דברים כ"ג, ט"ז). וכן בהפרת נדרים, בכוחו של האב להפר את נדרי בתו, עד שהיא נישאת, ואז בעלה מפר נדריה. הבת שייכת לאביה. היא באה לעולם מכוחו, וניתן לומר שהוא בעליה, בעלות שמגיעה לאב מכח הדין. אם אדם היה נושא את בתו, הרי שקשר הנישואין ביניהם היה קשר של בעלות.

שונה הוא הקשר בין אח ואחות. כאן לא קשר בין בעל לקנינו הוא שפועל, כי אם קשר של אהבה ואחוה. אח ואחות אינם עומדים זה מעל זה כמו אב ובתו, אלא שניהם באותה מדרגה, זה מול זה. ויותר מכך, איש ואשה יכולים להפרד זה מזו. למרות העומק הרב שטמון בקשר נישואין, שאינו חיצוני אלא נקבע ע"י הקב"ה קודם יצירת הולד, ככלות הכל, במציאות מדובר בשני אנשים זרים שנפגשו, והקשר ביניהם ניתן להפרדה. לא כן אח ואחות - אצלם הקשר קיים בפועל עם הולדם ולעולם לא ניתן לנתקו. אח ואחות - מלשון: איחוי, חיבור.

אח שישא את אחותו, נישואין אלו יהיו הנישואין השלמים ביותר, נישואין של: "אישות", במובן של: "זאת הפעם עצם מעצמי ובשר מבשרי. לזאת יקרא אשה כי מאיש לוקחה זאת" (בראשית ב', כ"ג). השם "אשה" נגזר מהמצב בו אדם וחוה היו מחוברים צלע אל צלע, והחיבור ביניהם היה חיבור עצמי. מאליו מובן, שיחס של "אישות" עמוק ורשמי לעין ערוך מיחס של: "בעלות", וכפי שביטא זאת הושע: "והיה ביום ההוא נאום ד' תקראי אישי ולא תקראי לי עוד בעלי" (הושע ב, יח').

נישואין מושלמים אלו, נישואי אח ואחות, מכונים בתורה: "חסד". החסד אינו דין, ואינו רחמים. חסד אינו נעשה מכח מחויבות משפטית של הנותן כלפי המקבל, וכמו כן אינו נובע מהתפרצות של רגשי רחמים כלפי אותו אדם שזקוק לחסד. החסד נובע מעצם הקשר שקיים בין הנותן למקבל, קשר שמשמעותו שמדובר כביכול בגוף אחד. המקבל הוא אחיו, עצמו ובשרו של הנותן, ומתוך כך באה הניתנה, ועוד ידובר על כך בהמשך. כזה הוא קשר הנישואין בין אח ואחות - אהבה רבה ואהבת עולם, אחדות שעולה מקירבת הבשר שביניהם - "חסד הוא".

1. חסד מול תורה.

עתה, תעלה שאלה נוקבת לא פחות מזו שהצגנו בתחילה.

שאלנו, כיצד יתכן שהעולם יבנה מקשר נישואין בין אח ואחות, קשר שמוליד ממזרות. נוכחנו לדעת שלא רק שממזרות אין כאן, אלא לפנינו קשר נישואין המושלם ביותר וממנו נבנה העולם. אלא שכעת השאלה תהיה הפוכה: אם מדובר בדבר כל כך אידיאלי, מדוע אסרה אותו התורה?

נראה את דברי "פרקי דר' אליעזר" בעניין: "ר' מישא אומר: נולד קין ותאומתו עמו, נולד הבל ותאומתו עמו. א"ל ר' ישמעאל: והלא כבר נאמר: ואיש אשר יקח את אחותו בת אביו וכו'. א"ל: מתוך הדברים האלה תדע לך שלא היו נשים אחרות בעולם שישאו להן והתירן. ועל זה נאמר (תהלים פ"ט): 'כי אמרתי עולם חסד יבנה'. בחסד נבוא העולם עד שלא ניתנה תורה."

כבר ראינו שלא מדובר בחוסר ברירה כביכול של הקב"ה שהכריח אותו להתיר איסור, אלא להיפך ההכרח הוא ביטוי לרצונו של הקב"ה שתחילת בנייתו של העולם תהיה דוקא באופן זה. מה שקשה בדברי פדר"א הוא המשפט האחרון: "בחסד נברא העולם עד שלא ניתנה תורה". מה בא להוסיף? נראה שכאן טמונה התחלת התשובה לשאלה מדוע נאסרו נישואי אח ואחות.

מעין דברי פדר"א נמצאים בתרגום יונתן לפר' קדושים, ובהדגשה מעניינת:
"וגבר די ישמש עם אחתיה ברת אבוי או ברת אימיה.. גניי הוא. ארום חסדא עבדית עם קדמאי מן בגלל דיתמלי עלמא מנהון, עד לא אתיהיב קימא בעלמא. ומן דאתיהיב קימא בעלמא, כל דיעבד כדין וישתצון במותנא וכו'".
בכל מקום מתרגם יונתן: "תורה" - "אוריתא". כאן הביטוי הוא: "קימא", שהוא תרגום של: "חוקה". מדוע משתמש יונתן דוקא בביטוי של חוקה? עוד דבר יש לברר, פדר"א ותרגום יונתן מעמידים חסד מול תורה. האם אלו דברים מנוגדים - תקופה של חסד ולאחריה תקופה של תורה?

מצאנו מקור מפורש המגדיר את התקופה שקודם מתן תורה, כתקופה של חסד: "להקים את המשכן - הה"ד: 'נחית בחסדך וגו'". תמן תנינן: על ג' דברים העולם עומד, על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים. ושלשתן זכרן משה בפסוק אחד: 'נחית בחסדך עם זו גאלת' זה החסד. 'נהלת בעזך' - זו תורה, כמא דתימא: 'ד' עוז לעמו יתן'. 'אל נוה קדשך' - זו עבודת המשכן והמקדש. 'נחית בחסדך' אלו הדורות שעמדו משנברא העולם עד שיצאו ישראל ממצרים שקבלו התורה, שהיה הקב"ה מנהג אותם בחסדו שלא היו מעשים טובים שיהיו בידם, וזיכם הקב"ה בחסדו, וכנגדן אמר דוד כ"ו פעמים: 'כי לעולם חסדו'. ובאותו חסד יצאו ישראל ממצרים. לכך נאמר: 'נחית בחסדך עם זו גאלת' - שבחסד גאלם. 'נהלת בעזך' - ניהלם בזכות התורה שקבלו עד הקמת המשכן וכו' (במדבר רבה י"ב, י"ב). המדרש מתאר את התקופה שלפני מתן תורה כתקופה בה הקב"ה מקיים את העולם בחסד, למרות שאין האנשים ראויים לכך, למרות שאין מעשים טובים שבזכותם יתקיים העולם.

ניתן לראות מאפיין נוסף לתקופה שלפני מתן תורה. ראינו שבתרגום יונתן נוקט במושג: "קימא" על מנת לתאר את התקופה של קבלת תורה. "קימא" מובנו "חוקה", קיום מצוות ד' כגזירות מלך אף כשאינן מבינים

טעמו של דבר. מצב זה עומד בניגוד לתקופה שלפני מתן תורה, תקופה בה האדם קבע את אשר יעשה לפי שיקול דעתו, ויותר מכך: שיקול דעת זה איפשר לעיתים לעשות מעשים שעתידיים להאסר ע"י התורה, במקום שראו שדוקא מעשים אלו יניבו תוצאות חיוביות, וכפי שנמסר בשם הגר"א:

"... אבל באמת, אחר מתן תורה אין לנו לזוז מכל תורה ומצוות ודרז"ל, ושלא להשען על דעת היצר. ומצינו במדרש, שחנוך היה תופר מנעלים, ובכל תפירה כיון יחודים ופעל למעלה, ועל דרך זה היה כל מעשה האבות, אף הגשמיות, על דרך: 'בכל דרכיך דעהו' - וכל זה קודם מתן תורה, או לבן נח גם בזמן הזה הרשות נתונה לו לעבוד להבורא יתברך שמו בכל מה שירצה, אך לשמו יתברך, זולתי שבע מצוות. אבל לנו בני"י נתנה תורה גדר וגבול, וכל המעשה נכלל בציווי ואזהרה. בציווי ניידח כוונתנו להבורא יתברך שמו, וגדר החסידות לדקדק בהן עד קצה האחרון, ולפרוש מאחד משבעים משער האיסור, וליזהר בכל דקדוקי סופרים ואזהרות שאסור לנו מיום מתן תורה אשר ציוה ד' והלאה. ואם יעקב לקח שתי אחיות, ועמרם נשא דודתו, זה היה קודם מתן תורה. אבל מעת שקבל משה התורה מסיני, לא תתחלף ולא תסור חס ושלום, אף שישיג כי כן ראוי לו לפי תקון נשמתו באיזו עבודה. וקל וחומר אנו, שהשגתנו הכל הבל והשקפתנו גם כן הבל." ("כתר ראש" בסוף סידור הגר"א, הלכות תשובה ומע"ט ס' קל"ב).

לאור דברי הגר"א, החסד שקודם מתן תורה מופיע גם כן במובן של: "מידת חסידות", ו"לפנים משורת הדין". אין מערכת ציוויים שנכפית על האדם ומורה לו מה לעשות, אלא הכל נעשה במידת חסידות, מתוך נדבת רוחו וחירות גמורה של העושה. עד כדי כך שניתן להתיר איסורים במקום ששיקול הדעת מורה לעשות כן. (ודרך אגב, למדנו מתוך דברי הגר"א שלא תמיד חסאי העריות הם שליליים במהותם, ולעיתים ההיפך הוא הנכון, הם ראויים לו לאדם לתקון נשמתו באיזו עבודה.)

עם קבלת התורה וגזרותיה, משתנה מובנה של מידת חסידות ועתה משמעותה נאמנות מוחלטת לגזירת מלך של הקב"ה, ובריחה מכל צל צילה של סטייה ממנה (וראה בהרחבה את דברי הרב קוק באשר לקיום התורה ע"י האבות ללא צווי, אגרת פ"ט עמ' צ"ז).

נסכם את אשר העלנו עד כה: תקופת החסד שקודם מתן תורה מאופיינת ע"י שני דברים:

1] ענקי עולם שכל מעשיהם נעשים מתוך מידת חסידות ללא כל גורם כפייתי. שיאו של מצב זה, באפשרות של התרת איסורים מתוך שיקול דעתם של אותם צדיקים (ראה פרקי דר"א פר' ל"ט דעה שהשבטים נשאו אחיותיהם, ובזוה"ק אחרי מות דף ע"ז ע"א איתא שהצדיקים משת בן אדם ואילך נשאו את אחיותיהם, עי"ש). לאחר מתן תורה לציבור, איננו ראויים לקבוע מהו המעשה הנכון ואנו צועדים לאור הדרכתו של הקב"ה, הדרכה שמקיפה את כל תחומי חיינו.

2] שאר העולם, אין בידם מעשים טובים ואינם ראויים אף להתקיים אלמלי חסדו של הקב"ה. שיאו של מצב זה, בהתרת איסור נשואין בין אח ואחות, ע"י הקב"ה, למרות שאיננו ראויים לכך. לאחר מתן תורה, האדם נדרש לתת את הדין על מעשיו, והשגחתו של הקב"ה על האדם תהיה לפי מעשיו, לפי מה שהוא ראוי.

ז. נישואי אח ואחות, חרפה או חסד.

עתה ננסה לסקור את ההשתלשלות של איסור נישואי אח ואחות. נישואין בין אח ואחות, הם אכן חסד גדול. אולם לעיתים, השפעה גדולה מדי של חסד, סופה חרפה. אורח שנזדמן לביתו של בעל הבית, והלה יכבדנו בסעודת מלכים ויגיש לפניו כל מעדני עולם, בלי לדרוש כל תמורה מן האורח - במשך כל זמן הסעודה יחוש האורח בושה להסתכל בפניו של בעל הבית. כל מאכל שיכניס לפיו, יהיה מלווה בתחושה שזו מתנת חינם שקיבל בלי שיהיה ראוי לה כלל. סעודה כזו תהפוך לחרפה עבור האורח. האם אנו ראויים לקלוט את החסד הגדול של נישואי אח ואחות? קשר של אחדות גמורה ללא ניתוק אפילו לרגע אחד... תפקידם של הנישואין אינו מתחיל ומסתיים בהבאת תועלת אישית לבני הזוג, הפיכת החיים למעניינים יותר ונעימים יותר. אם העולם נבנה וממשיך להבנות ע"י נישואין, ואם הדברים הנעלים ביותר, כגון הקשר בין הקב"ה לעמו, ובין ישראל לארצו, נמשלו לקשר הנישואין בין איש ואשה, הרי שאנו חשים שמדובר בדברים גדולים שחורגים מן התפיסה השטחית שלנו. וכאשר כח גדול שכזה ניתן בידינו של האדם בשלימות גמורה, במלוא העצמה, נבצר מן האדם לקלוט זאת, והוא

זקוק לצמצום הכח על מנת שיוכל לתפוס אותו.

כשם שעין הבשר שלנו אינה מסוגלת להביט ישירות בשמש, ולקלוט את האור הגדול שמוקרן ממנה, אם לא נצמצם ונעצום מעט את העין, או שנביט בשמש מבעד זכוכית מפויחת, כך לא יוכל האדם לקלוט את החסד השופע שבנישואי אח ואחות, ולשם כך יש צורך לצמצם מעט את החסד.

אמנם הקב"ה יכול היה להשאיר את האדם במצב של חסד עילאי, לתת את החסד, אך מתנת חינוך תהיה זאת. מתנה שניתנת לאדם למרות שאינו ראוי לכך, ולכן גם לא תחשב אף פעם קניינו של האדם. כדי שהחסד יחשב חסד, ולא חרפה חלילה, על האדם לעמול על מנת להשיג אותו, ואז יחשב קניינו. רק בדרך זאת יוכל לקלוט את החסד.

משום כך, אסר הקב"ה נישואי אח ואחות. כיון שאיננו ראויים לקלוט ולחיות עם קשר שכזה. האידיאלים הגדולים שתלויים בנישואין, צריכים לעבור באופן מצומצם יותר, דרך נישואין רגילים של איש ואשה שהם זרים זה לזו, לפי ראייה פשוטה של המציאות, וכעת נתחברו.

ואם ישאל השואל, אם כך, לשם מה היה צורך בתקופה של חסד? מדוע הקב"ה לא ברא את העולם ישר לתוך תורה, לתוך השתדלות של האדם להיות ראוי ולקנות את הדברים?

תשובתנו תהיה: משום שדברים אלו הם מעבר להשתדלותו של האדם. דברים נעלים כל כך שלא היה באפשרותו של האדם להשיג אותם, עם כל השתדלותו, אלמלי קבע אותם הקב"ה בחסדו, בעולם. תקופת החסד, בה הדברים מופיעים בשלמותם, נותנת את הבטחון שאי פעם נגיע למטרה, מפני שהמטרה קיימת ויש רק לפלס את הדרך אליה. לאחר תקופת החסד, בא הצמצום, ההסתר, על מנת שהאדם יוכל להגיע לדברים בכוחות עצמו, להתקדם צעד אחר צעד אל המטרה, עד שיהפוך אותה לקניינו. לאחר מכן ישובו הדברים להופיע בשלמותם, אלא שזו תהיה שלמות גדולה מן הראשונה, בהיותה שלמות אלקית שחודרת ובאה לידי ביטוי אף בעולמם של בני אדם.

(באשר לשאלה האם לעתיד לבא ישוב העולם לנישואי אח ואחות, הדבר קשור לשאלה הכללית מה יהיה אופי העולם לעתיד לבא. האם יחזור האדם למצבו שלפני החטא? האם יבטלו המצוות? האם אדם יוולד כשהוא יודע את כל התורה? ואכמ"ל.)

דוגמאות רבות למהלך שהצגנו, ונביא כמה מהן:

[1] הגמ' במסכת נידה דף ל': מתארת את התינוק שנמצא בבטן אמו: "...ומלמדין אותו כל התורה כולה... וכיון שבא לאויר העולם בא מלאך וסטרו על פיו ומשכחו כל התורה כולה". ושואלים: אם כך, יוצר שכל הלימוד בבטן האם היה לריק, כיון שהכל נשכח! והתשובה, עפ"י המהלך שהזכרנו, שבאמת האדם צריך לעמול על מנת להשיג את התורה. אך כדי שיהיה בטחון שאכן יוכל להשיג אותה, כדי שיהיה לאדם קשר עם התורה האלקית, יש להכין קודם לכן את הבסיס. התורה נלמדת ע"י התינוק, וברור שלא מדובר פה בלימוד שכלי שבא מתוך השתדלות האדם. מדובר בהטבעת התורה בתינוק, וכשיצא לאויר העולם תשכח התורה בפועל, ומכאן ואילך כל לימוד שיוסיף האדם בתורה, יהיה חזרה אל התורה שטמונה בו בכח.

[2] במסכת ברכות דף ס"א. מובאת דעה שאדם וחוה נבראו זו פרצופים, כלומר: "שני פרצופין בראו תחילה, אחד מלפניו ואחד מאחוריו, וצלחו לשנים ועשה מן האחד חוה" (רש"י). גם פה עולה השאלה, אם הקב"ה עתיד היה להפריד בין שניהם, מדוע בראם מחוברים תחילה? ושוב תהיה התשובה עפ"י המהלך: תחילה חיבור אלקי שניתן משמים, אח"כ בא תור ההפרדה ולאחר מכן האדם מחפש בעצמו את בת זוגו ושוב מתחבר עימה (וראה ביאור הרב קוק לברכת "אשר יצר את האדם בצלמו וכו'", עולת ראיה ח"א עמ' שצ"ב).

[3] רש"י בפירושו לתורה בראשית א', ד': "וירא אלקים את האור כי טוב ויבדל - אף בזה אנו צריכים לדברי אגדה. ראהו שאינו כדאי להשתמש בו רשעים והבדילו לצדיקים לעתיד לבא".

אם הקב"ה היה צריך לגנוז את האור, מדוע בראו כבר ביום הראשון? שיברא אותו לעתיד לבא!

אף פה התשובה שהאור ניתן בעצמה שאין העולם יכול להכילה, שהרי זה עולם שיש בו רשעים. לכן הקב"ה גנזו בתוך העולם כדי שילך ויחשף במרוצת הדורות, כל פעם במידה הראויה, עד לעתיד לבוא שאז הצדיקים יהיו ראויים לקלוט את האור במלוא עצמתו - "ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים" (ישעיה ל', כ"ו).

ח. "הנושא את בת אחותו" - (יבמות ס"ב:).

גם בתקופת צמצום החסד, מצאנו הד של ביטוי מעשי,
לאידיאל של נישואי אח ואחות. וכך נאמר במסכת יבמות
ס"ב:

"האוהב את שכיניו
והמקרב את קרוביו
והנושא את בת אחותו
והמלוה סלע לעני בשעת דחקו
עליו הכתוב אומר: 'אז תקרא וד' יענה
תשוע ויאמר הנני'"

שתי שאלות יש לשאול:

- [1] שלושת התאורים הראשונים עוסקים בסוגים שונים של קרובים: שכנים, קרובים ובת אחותו. אך מה הקשר למלוה סלע לעני?
- [2] איזו מעלה יש בנישואי בת אחותו?

רש"י ד"ה "והנושא את אחותו" מבאר: "גיעגועי אדם רבין על אחותו יותר מן אחיו, ומתוך כך נמצא מחבב את אשתו". ורבנו תם פירש: "דדוקא נקט בת אחותו, לפי שהיא בת מזלו כדאמרינן: רוב בנים דומין לאחי האב". עולה מכאן, שנישואין עם בת אחותו הם נישואין שלמים, בהיותם נובעים מתוך קרבה וקשר פנימי. לפי זה נוכל להבין את הנאמר בגמרא. מדובר באדם שמבין את עומק המשמעות של המושג - "קרובים", ומנהל את חייו בהתאם לכך. כלפי שכנים, שזו קרבה חיצונית, הוא חש אהבה אח"כ, כשמדובר כבר בקרובים, קרבת בשר, הוא עושה מעשה ומקרב אותם. ושיאו של התהליך במעשה הקרבה הגדול ביותר, לאדם הקרוב אליו ביותר: "והנושא את בת אחותו". כעת אדם כזה יכול לרדת לעומק דרישת התורה לתמוך בעניים ולתת להם צדקה. אדם כזה קורא בתורה את הפסוקים הבאים:

"וכי ימוך אחיך ומטה ידו עמך והחזקת בו" (ויקרא כ"ה, ל"ה).

"אל תקח מאתו נשך ותרבית ויראת מאלקיך וחי אחיך עמך" (שם, ל"ו).

"ובאחיכם בני ישראל איש באחיו לא תרדה בו בפרך" (שם, מ"ו).

"וכי תשיג יד גר ותושב עמך ומך אחיך עמו ונמכר לגר תושב... אחד מאחיו יגאלנו" (שם, מ"ז-מ"ח).

"ולא תקפוץ את ירך מאחיך האביון" (דברים ט"ו, ז').

"על כן אנכי מצוך לאמור פתוח תפתח את ירך לאחיך לעניך ולאביונך בארצך" (שם, י"א).

קורא, ומבין שאם התורה מכנה את העני בתואר: "אחיך", אין זו מליצה בעלמא. אין התורה פונה לרגש הרחמים שבאדם, כי אם באה בתביעה: העני הוא אחיך, קרוב אליך, מלשון: "איחוי", ומכח החיבור והקשר ביניכם עליך לתת לו. וכך מגדיר זאת המהר"ל בנתיב הצדקה פרק ו': "אבל דבר זה כי ישראל הם עם אחד לגמרי עד שהם נקראים: אחים. ואי אפשר שיהיו אחד, אם לא שזה מקבל מזה, וזה מקבל מזה, ובזה הם אחד לגמרי".

נתינת הצדקה וגמילות חסדים יוצרת את הביטוי בפועל להיותם של ישראל אחים, קרובים, עם אחד.

ומידה כנגד מידה: אדם שהשכיל להבין את משמעותה של הקירבה, ונתן לה ביטוי מעשי ע"י גמילות חסד, יזכה שהקב"ה ינהג עמו באותו אופן. גם חסדו של הקב"ה איננו נובע מרחמים או מכח זכאותו של המקבל, אלא מעצם קרבתו של הקב"ה אל ברואיו. קרבה הנובעת מאחדותו של הקב"ה עם מעשיו: "כי מי גוי גדול אשר לו אלקים קרובים אליו כד' אלקינו בכל קראנו אליו" (דברים ד', ז'). אדם כזה יזכה לראות בפועל את קרבתו של הקב"ה אליו: "אז תקרא וד' יענה, תשוע ויאמר הנני" (ישעיה נ"ח, ט').

נמצאנו למדים מגמרא זו, שאם כי נאסר על אח לשאת את אחותו ממש, מכל מקום צל צילו של הדבר בא לידי בטוי בפועל בנשיאת בת אחותו. וכלשונו של המהר"ל ב"חידושי אגדות" ליבמות: "ומה שלא אמר: הנושא בת אחיו, כי זה שנושא בת אחותו, כאילו נשא אחותו. רק כי אחותו אסורה לו מן התורה, ולכן נחשב הנושא בתה כאילו היה מקרב אחותו לגמרי. אבל גבי בת אחיו לא שייך לומר כאילו נשא אחותו, כי זה לא שייך לו כלל. לכך אמר: הנושא בת אחותו, וזה נחשב כאילו נשא אחותו וקרב אותה. ומזה הטעם ג"כ אמרו: 'רב בנים אחר אחי האם', ולא אחר אחי האב, כי האם בענין הנישואין קרובה אל האב ביותר, כאשר ראוי שישא אותה אם לא היתה גזירת התורה".